

ECHINOX – SIKER- VAGY KUDARCTÖRTÉNET?

Kulcsszavak: *Echinox*; egyetemi hallgatók lapja; kulturális átjárás; romániai román, magyar és német irodalom; irodalmi fordítás

Tanulmányomban egy 1978-as jubileumi, összevont *Echinox*-szám alapján próbálok a címben felvetett kérdésre lehetséges válaszokat találni. A válaszok többes számával a véleménypluralitás mellett azt is jelezni szeretném, hogy háromnyelvű – azaz román, magyar és német – diáklap lévén, mindhárom nemzetiség szemszögéből szükségesnek tartom a téma vizsgálatát. Egyik perspektíva sem zárható ki, ugyanakkor természetesen azzal is számolok, hogy a saját érdeklődésem is belejátszik a kutatás folyamatába: magyarként, aki romániai német irodalmat fordít, a kérdésnek elsősorban a magyar–német vetülete foglalkoztat (a súlypontokat felvillantva: magyar, romániai német, irodalom, műfordítás). Az elemzésben viszont jelentős helyet foglalnak el a román oldalak is, és nemcsak azért, mert azok eleve mindig is fontos szerepet játszottak a lap életében a mennyiség, minőség, koncepció okán, hanem azért is, mert az összehasonlító vizsgálattal a magyar és német oldalakat nem önmagukban, hanem a „másikhoz”, vagyis a román oldalakhoz képest veszem górcső alá.

Ami az oldalszámokat illeti, szükséges tisztázni ezek megoszlását: 1969 és 1989 között, „normál esetben” az *Echinox* 24 darab A3-as oldalból állt, ebből 20 oldal volt román, 3 magyar és 1 német. Az oldalak eloszlása, pontosabban fentről történt elosztása önmagáért beszél, és a lapban elfoglalt helyük úgyszintén: a román rész az első 16 oldalt tölti be, illetve az utolsó négyet, ilyenképpen keretszerűen fogja össze a német és magyar oldalakat. Az első szó a mienk, és az utolsó is – lehetne mondani, de ezt valamiféleképpen ellensúlyozza az utolsó, 24. oldal, amely mindig valamely jelentős, világirodalmi rangú szerzőtől (olykor szerzőktől) közöl műfordításokat.

Ez tehát a „normál eset”, azonban a lap történetében időnként előfordulnak ettől eltérő, rendkívüli esetek, alkalmak is: évfordulós, ünnepi vagy egyszerűen vakációs számok, amikor 2-3 lapszám összevonva jelenik meg, 36 vagy 48 oldalon. Sőt, 56 oldalon, mint a 10. évfordulóra kiadott jubileumi, 1978/10–11–12-es (október–november–decemberi) szám esetében. Az összevont, nagyobb terjedelmű lapszámokban, melyek kitűnő terepet szolgáltatnak a kutatónak, értelemszerűen a magyar és

* SZENKOVICS Enikő (1974), doktorandusz, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Hungarológiai Tudományok Doktori Iskola, Kolozsvár, groszcssek@gmail.com

német oldalak száma is megugrik. Amikor pedig magyar oldalt mondok, akkor nem csak a magyar szerkesztők által magyar nyelven közölt oldalakra gondolok, hanem véleményem szerint kis jóindulattal akkor is beszélhetünk magyar oldalról, amikor például magyar fordítások jelennek meg a román vagy ritkábban német részben. Vagy ugyanígy a németek esetében: akkor is szó lehet német oldalról vagy részoldalról, ha német fordítások látnak napvilágot román vagy magyar oldalon. Itt tehát nem a megjelenés nyelvét látom döntőnek, hanem az író nemzetiségét, ami által a magyar vagy német kisebbség kerül fókuszba, ez pedig kiváló terepe a másság megmutatásának.

Hogy maguk a (különböző nemzetiségű) írók és szerkesztők miként látták az adott korban az *Echinox*ot, milyen jelentőséget tulajdonítottak neki, vagy mit kifogásoltak benne, azt a továbbiakban szeretném felvázolni.

MAGYAR-NÉMET-ROMÁN *ECHINOX*-KÉPEK

Az *Echinox* folyóiratból, mint már jeleztem, elhivatottságom folytán elsősorban a romániai német irodalmat vizsgálom, eredetiben és magyar, illetve román fordításban. Azt ti., hogy mely szerzők milyen szövegeket közöltek, illetve mit írnak magukról (a német oldalakon például rendszeresen jelennek meg kritikák fiatal kortársakról) és másokról. Az én kép és a másokról (románról, magyarrról) alkotott kép, ezzel összefüggésben pedig a szakmai és emberi kapcsolatok tehát nem kevésbé érdekelnek, mint maguk a primer szövegek. Ezek vizsgálatára, mint már említettem, az egyes lapszámokon túl, kiváló lehetőséget nyújtanak az évfordulós, összevont számok. Egyrészt a nagyobb terjedelem átfogóbb keresztmetszetét tudja nyújtani a korabeli irodalmi, nyelvi, művészeti életnek, sőt, a filozófiai írások egy generáció, kisebb-nagyobb közösség életérzését, világszemléletét is tükrözhetik, ami egy diktatúra alatt különös hangsúlyt nyer. Ez tehát egy jelenről készített korkép avagy kórkép, ha úgy tetszik. Másrészt valamely kerek évforduló, legyen szó akár személyről, akár intézményről, a jelen mellé erőteljesen behozza a múltat az indulás, az egykori célok révén, valamint a jövőt is a további tervek vonatkozásában, azaz az öndefiníció eszközeiként is tekinthetők. Harmadrészt pedig egy-egy évfordulós szám alkalmat szolgáltat más fórumoknak, elsősorban más folyóiratoknak is a rájuk való reflektálásra.

Vegyük hát sorra a fent felvázolt szempontokat, és kanyarodjunk vissza a kezdetekhez.

Az *Echinox* indulásáról bővebben írtam a Szépirodalmi Figyelő 2020/3-as számában, most csak néhány gondolatot villantok fel a születése kapcsán. Itt is párhuzamos történeteket figyelhetünk meg, akárcsak az egész lap működését illetően. Román részről az *Echinox* irodalmi kör berkeiben, 1968-ban vetődött fel egy lap létrehozásának ötlete, és az eleinte egy „belső használatra” szánt, belső körökben terjesztett la-

pocska adta egy komolyabb folyóirat kérvényezésének ötletét. Ezzel teljesen párhuzamosan a magyar egyetemisták körében is megfogalmazódott az igény egy önálló magyar diáklapra, amely az *Új Hajtás* címet viselte volna. A laptervet a Diákszövetségnél ugyan jóváhagyták, felsőbb szinteken viszont már nem engedélyezték, csupán egy háromnyelvűt. Fontosnak tartom idézni Rostás Zoltán szavait, talán árnyalhatják azt a képet, amely sokakban gáláns gesztusként él a lapindítást illetően. „Vagy háromnyelvű lap születik, vagy semmi (noha a német diákok nem is kérték a részvételt)” – válaszolja Rostás Zoltán László Szabolcsnak.¹ Úgyszintén nem a legbékésebb körülményekről számolnak be Cseke Péter sorai:

„Az egyetem rektora, a hírhedt Ștefan Pascu »udvari« történész ellenezte a – Molnár Gusztáv, Ágoston Vilmos és Bíró Béla által tervezett – *Új Hajtás* című, önálló magyar lap beindítását, noha engedélyük volt rá, és elrendelte, hogy a bölcsészkaron működő diákönképzőkör nevével (*Echinox*) indítsanak háromnyelvű folyóiratot. Aminek sem a kör vezetői (*Ion Pop, Marian Papahagi*), sem a német diákok (*Peter Motzan, Werner Söllner*) nem örvendek. Hogy mennyire diktatorikus eszközökkel indították az *Echinoxot*, az abból is kiderült, hogy a rektorátus által kinevezett főszerkesztő, Eugen Uricaru, mielőtt Ágoston Vilmosékra csukta volna az ajtót, kijelentette: »vagy aláírástok, hogy mind tagjai lesztek az *Echinox*nak, vagy addig nem mentek ki innen«”.²

Az aláírás megtörtént, a lap elindult, és amikor Rostás Zoltán azzal kereste meg Jordáky Lajost, hogy segítsen döntést hozni: vállalja-e a lap szerkesztését, Jordáky ezt felelte, a tenyerét felmutatva: „Ha csak ennyi papírt is adnak, azt is tele kell írni”.³ Tulajdonképpen ezt a kijelentését kulcsmondatnak is lehet tekinteni a Ceaușescu-korszak „engedményeit” illetően: ezek nem mindig fedték a kérélmeket, de a visszautasítás magában hordozta a további engedmények beszűkülésének lehetőségét is. Elfogadták tehát ezt a szűkös lehetőséget, és elindultak az *Echinox* közös útján, mely, mint kiderült, és amint várható is volt, csakhamar háromfelé ágazott. Lássuk hát, mire emlékeznek a lapszerkesztők tíz évvel később.

1 László Szabolcs Rostás Zoltánnal készített ankétjából. Lásd LÁSZLÓ Szabolcs: *Fordítás, átjárás, együttműködés: az Echinox háromnyelvűségének olvasatai*. Szakdolgozat. Kvár, 2009. 122.

2 Ez utóbbi mondatot Martos Gábor idézi az általa szerkesztett, a Forrás harmadik nemzedékéről írt könyvében. Lásd MARTOS Gábor: *Marsallbot a hátizsákban*. Erdélyi Híradó, Kvár, 1994. 358.

3 Lásd TAKÁCS József: *Bábel tornyán*. Harmadkor 1984. 1. sz. 89.

A TÍZÉVES *ECHINOX* – ÖRÖM VAGY ÜRÖM?

Mint már említettem, jelen tanulmány vizsgálatának tárgyát az 1978/10–11–12-es, október–november–decemberi összevont szám képezi, melynek 56 A3-as oldala a következőképpen oszlik meg: 47 román, 3 német és 6 magyar oldal.

A diáklap fennállásának tízéves évfordulója alkalmából kiadott lapban az emlékezés módja és helye is különbözik: míg a románok „megadják a módját”, hisz van is mit ünnepelniük, és ennek megfelelően számos köszöntőszöveget is közölnek, addig a németek sokkal visszafogottabbak a két köszöntőszöveggel, a magyarok pedig még inkább azok: egyetlenegy írás születik ebből az alkalomból, erre az alkalomra. A magyarok esetében a visszaemlékezés az *Echinox*on kívülre került, például a *Korunkba*, a szegedi *Harmadkorba*, a *Bábel tornyán* című echinoxos válogatáskötettel pedig a Kritériumhoz – ezekről csak érintőlegesen ejtek szót a későbbiekben, hisz terjedelmük miatt további elemzések tárgyát képezhetik.

Lássuk először a megnevezett szám román nyelvű részét. A címlapon, a Nagy-Romániát ünneplő, *Marea Unire* címet viselő cikk mellett található az *Echinox*ot köszöntő, *La zece ani* (Tíz év után) című vezércikk, mely a 14. oldalon folytatódik. Két ünnepi momentum emelődik tehát az első oldalra. Bár ez utóbbi aláírásként csak az *ECHINOX* szerepel, a szerző megjelölése nélkül, csupa nagybetűvel, világos, hogy a román szerkesztők álláspontját közvetíti az olvasók felé, úgy tűnik tehát, mintha csak a román szerkesztőség ünnepelne. Ezt is, és az egyesülést úgyszintén. A vezércikk nemcsak köszönti a lapot („Eltelt egy évtized, amióta a kolozsvári egyetem több generációja számára az időt echinoxokban mérik”), hanem újrafogalmazza az eredeti célját (az *Echinox* kulturális diáklap, „melynek kettős célja van: hogy az informálás és formálás által felkeltse egy igényes és változatos olvasóközönségnek az érdeklődését, illetve hogy rendelkezésére álljon azon fiataloknak, akik elhívást éreznek az írásbeli megnyilatkozásra”), illetve összegez [„az *Echinox* évei több mint száz lapszámban hozták meg gyümölcüket (eredeti szövegekben vagy fordításokban, a gondozott és előszóval ellátott kötetekben vagy antológiákban, illetve egyéb közös munkákban), melyek román, magyar és német nyelven jelentek meg”], és jókívánságait tolmácsolja. A múltba való visszatérés után a jelenen át a jövőbe is mutat tehát, az ünneplés mindhárom idősikján mozogva. Szintén az ünneplés momentumához kapcsolódik további 10 darab, *Pro Domo* címszó alatt közölt rövidebb írás, melyek mindegyike – egyéb cikkekkel, írásokkal ellentétben – kétoldalt vastagított keretben jelenik meg, így ezáltal is kiemelődnek ezek a szövegek a többiek közül. Tíz köszöntő, a kezdetekre visszaemlékező írás ez, az *Echinox* 10. születésnapjára – akár stílusosnak is mondható. Ha viszont nemzetiségi arányaiban nézzük ezt a 10 cikkíró, akkor ez a szám is elgondolkodtató, az elhelyezésük nemkülönben: 9 román szerkesztő, író, és ugyancsak stílusosan, középre helyezve, egyetlen német szerkesztő szövegét „számolhatjuk össze”, mégpedig a lap „kitüntetettebb” fertályában, az első 15 oldalon, név szerint, a

következő sorrendben: Ion Pop, Petru Poantă, George Bălăiță, Dinu Flămând, Peter Motzan, Adrian Popescu, M. C. Runcanu, Ion Mircea, Aurel Șorobetea, Marian Papahagi. Ezeken kívül még más, ez alkalomra született írások is olvashatók román szerzőktől: az egyetem részéről. Például Sanda Cernea tollából egy néhány soros, korabeli elcsépelet frázisokkal telített összefoglaló arról, hogy mit jelent a lap az egyetem számára: „a közösségi munka jegyében végzett kommunista nevelés, a nemzeti és egyetemes kultúra értékeinek megismerésének fóruma”, „a kultúra fóruma és a testvériség iskolája. Lapjain a román, magyar, német diákok sikeres útkeresése találkozódik”. Nyilvánvaló, hogy ez az utolsó gondolat, az előbbiekhöz hasonlóan, az elvárásoknak megfelelően, a „testvéri összeborulás” jegyében született és került papírra. Mégis kiemelem, szembeállítandó azzal a ténnyel, hogy a román retrospektív írások, egyet leszámítva, egy szóval sem tesznek említést a magyar és román oldalakról, szerkesztőkről, ezzel a gesztussal mintegy csak a román oldalakról vesznek tudomást. Ez az egy kivételt képező írás pedig a Ion Mirceaé, aki az *O pasăre crescută din azur* című írásában, a kezdetekre való emlékezés kapcsán a következőket írja: „Elkezdtek megjeleni a publikált műveink első fordításai: magyar és német fordítások, mégpedig a folyóiratnak a saját kezdeményezésre háromnyelvű kiadványként való felfogása eredményeként.”

Úgy tűnik, annak ellenére, hogy az *Echinox* hasábjain rendszeresen jelennek meg fordítások, csak Ion Mircea tartja ezt kiemelésre érdemesnek, és csak ő vonja be, még ha csak a fordítások szintjén is, a magyar és német nyelvet. A többi kilenc *Pro Domo*-cikk, e hiány miatt, azt sugallja, hogy az *Echinox* története csak és kizárólag a román oldalak története, a román szerkesztők a saját történetükre emlékeznek, illetve a saját történetüket írják tovább.

Ami újdonságnak számít jelen lapszámban, és szintén az ünneplés számlájára írható, az, hogy a szerzők itt „arcot kapnak”, azaz az egyes szerzők neve mellett (még ha nem is mindenkinél, de nagy többségükénél) megjelenik azok fényképe is, ezzel a gesztussal pedig a szerkesztőség mintha feltárná ezek személyek kilétét. Az egykori és jelenlegi szerkesztők, szerzők ilyenén bemutatása és megszólaltatása egészül ki a lap közepén, 4 teljes oldalon elhelyezett *Dicționar Echinox*szal, azaz az *Echinox* szótárral, mely az elmúlt tíz év során a lapot szerkesztők, illetve abban közlők életrajzi adatait adja közre ábécésorrendben, lexikonszerűen, románokat, magyarokat, németeket vegyesen. Az életrajzi adatok, végzettség, pályafutás, folyóiratokkal való együttműködés mellett a debütálás helyét is megjelölik, mely információk érdekes adalékokat szolgáltathatnak a mai kutató számára.

További hasznos adattár a lap utolsó előtti, azaz 55. oldalán publikált *Echinox în câteva cifre* (*Az Echinox számokban*) című bejegyzés, mely az első példánytól, azaz 1968 decemberétől a jelenig, vagyis az 1978/79-es számig sorolja fel az egyes lapszámokat tételszerűen, külön kiemelve a végén az összevont lapszámokat. Végül, a legutolsó, 56. oldalon, egy fordítástörténeti ínyencség következik, és ez zárja a teljes

összevont lapszámot: az 1968 és 1978 közötti utolsó oldalak lajstroma ez, melyeket teljes egészükben egy-egy világirodalmi szinten jeles író vagy költő műveinek vagy egy-egy ország, népcsoport műveinek fordításából készült válogatásnak szentelnek a mindenkori (román) szerkesztők.

Az alábbiakban a jelzett *Echinox*-lapszám német részét mutatom be, amely ennek az összevont számnak a 30–32. oldalain kapott helyet. Említettem fennebb, hogy a *Pro Domo*-írások közepébe ékelve szerepel Peter Motzan egykori, a kezdeteknél bábáskodó német szerkesztő írása, természetesen románul. Nos, ugyanez a szöveg a német részben, a 30. oldal első cikként, első látásra szóról szóra megismétlődik. Hogy miért inkább ezt a megoldást választották, és a duplázás helyett miért nem szólalt meg például az akkori szerkesztő, Georg Aesch, azon el lehet gondolkodni. Ha azonban tüzetesebben összevetjük a két szöveget, mennyiségi és tartalmi különbségeket is felfedezhetünk. A román szöveg, azaz a hivatalos, az államnyelv révén mindenkihez szóló változat hosszabb, a német pedig, a sokkal szűkebb olvasóközönségnek szóló, rövidebb. Nem tudom eldönteni, hogy a német nyelvű a románnak egy rövidített változata-e, vagy eleve két szöveg íródott, de nem is ez a lényeg. Sokkal inkább az, hogy a román szövegben jóval több a kiszólás, a hála kifejezésének, a dicséretnek a gesztusa, szerzője több román szerkesztőt nevez meg név szerint, hiszen a megszólított román szerkesztők ezt a román nyelvű, „hivatalos” szöveget értik, és hozzájuk is szól ezáltal. Továbbá a német szövegben van egy olyan mondat is, amely hiányzik a román változathoz, és pont a hiánya miatt válik súlyossá:

„Az egyetértés és a nyugodtság öröme csap át – írja Peter Motzan –, amikor az utóbbi évek német oldalait átfutom. Úgy tűnik, a folytonosság biztosítva van (...) Sokszor azonban lelkiismeret-furdalásom is van. Gyakran jobban akarom tudni, mint a következetes, de szétszórt Helmut Britz... stb.”

Nem igazán lehet eldönteni, hogy a lelkiismeret-furdalás arra vonatkozik-e, hogy Britznél jobban akarja-e tudni a dolgokat, vagy egyébre. Nem áll ugyanis a két mondat között magyarázó kötőszó, úgyhogy ezt a lelkiismeret-furdalást általában véve is érthetjük, akár a német oldal hiányosságaira való utalásképpen. Megjegyzem, hogy az *Echinox* 50⁴ című vaskos jubileumi kötetben nem szerepel Motzantól írás, ennek is érdemes lenne utánajárni, miképpen a lapszerkesztéssel kapcsolatban is faggatni.

A másik írás Franz Storch néhány soros köszöntője, melynek egyetlen mondatát emelném ki: „Az elmélet gyakorlása és a gyakorlat elméletivé tétele, mindez anyanyelven, a világ és Románia irodalmi életére nyit ablakot (...)”. Storch, amellet, hogy

4 Ion POP-CĂLIN TEUȚIȘAN: *Echinox* 50. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2018.

fontosnak tartja az anyanyelven való közlést, a kitekintést, új impulzusokat, hatásokat sem hanyagolja el. Egyébként a műfordítások lényegét épp ebben látom: azonkívül, hogy betekintést engednek egy másik kultúrába, a stílussal, beszédmóddal, képi világgal formálnak is, és ne felejtjük el, hogy itt többnyire fiatal egyetemistákról van szó, akik még javában alakulnak kifejezőmódjukat, világszemléletüket illetően. Az idézetbeli „világ” jelentheti a tágabb értelemben vett, „importált” világirodalmi szövegeket is, de ugyanúgy a Németországból érkező műveket is, melyek a romániai német nyelvű szerzők számára nem jelentettek hozzáférési nehézséget vagy nyelvi problémákat.

Ehhez kapcsolódóan említenék meg néhány gondolatot, amelyet Franz Hodjak, az *Echinox* legtöbb német írását (többnyire verseket, de rövidprózát is) jegyző szerző fogalmazott meg az általam 2019 decemberében készített interjúbán.⁵ Hodjak a következőképpen foglalja össze az *Echinox*hoz fűződő kapcsolatát:

„Az *Echinox*ba való bekerülésem simán ment. Már elsőéven összeharagkoztam a románul és magyarul író kollégákkal. Mindannyian kíváncsian voltunk, ki és hogyan ír a diáktársak közül. Az első generációhoz tartoztam, akiknek az idején a folyóirat megalakult. Ezt számos beszélgetés előzte meg egy egyetemista kultúrlap alapításának szükségességéről, így hát természetes volt, hogy lelkesen vettem részt benne.”

Hasonlóképpen lényeges egy következő gondolata, amely a fent említett lelkesedésére is magyarázatot ad, ezt viszont német szemszögből ajánlatos olvasni: „A romániai irodalmi folyóiratokhoz nehezen fértek hozzá a kezdők.” A fiatal német íróknak tehát a közlés, bemutatkozás, megnyilatkozás jó fórumaként szolgált, lévén, hogy abban az időszakban a „nagy öregek” nem igazán hagytak a fiatalok számára közlési lehetőséget, talán ezért is pozitívabb német részről a megítélése, mint például a magyarok részéről.

5 Franz Hodjakot 2019-ben faggattam különböző „kolozsvári témákkal” kapcsolatban. 2019 októberében küldtem el neki egy 32 kérdésből álló kérdéssort, amelyet ugyanazon év decemberében küldött vissza a válaszaival. Ez is, mint általában a kommunikációnk, hagyományos módon, levél útján történt. A kérdések a korabeli, 70–80-as évek kolozsvári kulturális életére, Hodjaknak az *Echinox*hoz fűződő viszonyára, a más nemzetiségű kollégákkal való szakmai és emberi kapcsolataira, a Dacia Kiadónál eltöltött közel két évtizedére, a műfordítások szerepére, a Kriterion Könyvkiadóra stb. vonatkoztak. Az interjú egyelőre kéziratban van, de nem tartom kizártnak teljes vagy részbeni megjelentetését.

Ami a folyóirat felépítését illeti, Hodjak különlegességként említi (idézem), hogy

„(...) román, magyar és német oldalai voltak. Ez pedig valóban egy egészséges demokratikus elv alapján működött, túlmutatott a kisebbségi politika üres szlogenjein. Ami figyelemre méltó volt, hogy a három szerkesztőség saját kompetenciája szerint állította össze az oldalait. Azaz nem úgy volt, hogy a magyar és német rész a román fordítása lett volna. Mint mondtam, mindegyik nemzetiség önállóan és függetlenül szerkesztette meg az oldalait. Természetesen az írók fordították is egymást és hatással is voltak egymásra. Csodás kulturális adok-kapok volt, egyik nyelvből a másikba. (...) Az *Echinox* köre a tolerancia és a szabad gondolkodás egyedülálló iskolája volt.”

Ebben a tizenegynéhány oldalas interjúban még további számos érdekes személyes véleménye olvasható az *Echinox*szal kapcsolatos tapasztalatairól, melyek közül a helyszűke miatt csupán a két utolsó gondolathoz fűznék megjegyzést.

Az egyik a fordítások szerepe az egymásra hatásban – Hodjak nemcsak költőként, íróként volt igen aktív, hanem fordítóként is, a román kortársak műveit rendszeresen ültette át német nyelvre, ezért nem véletlenül tulajdonított ekkora szerepet a műfordításnak. Aki erre adja a fejét, az eleve fontosnak tartja a közvetítést, eleve kíváncsi a másik/mások kultúrájára. Természetesen ez Hodjaknál hatványozottan érvényes, rendkívüli nyitottságát a más nemzetiségűekkel szemben bevallása szerint otthonról hozta magával, és Kolozsváron, az *Echinox*nál csak elmélyítette. Nyitottságát bizonyítja az is, hogy több románnal, magyarral ápolt baráti kapcsolatot (például a Dacia Kiadó berkeiben Jancsik Pálhoz fűződő remek szakmai és emberi viszonyáról ismételt említést tett beszélgetéseink során és levelezésünkben), miként az is, hogy magyar nőt vett feleségül, aki lányukkal, Astriddal a mai napig magyarul beszél, annak ellenére, hogy már szinte 30 éve kivándoroltak Németországba.

Az idézett Hodjak-sorokból másodikként a szabad gondolkodást emelném ki. Többen reflektálnak arra, főleg a magyar szerkesztők, szerzők közül, hogy a nagyobb szabadság nem az *Echinox* valamiféle kiváltságával magyarázható, hanem azzal, hogy diáklapként, ráadásul kolozsvári diáklapként eleve szűk olvasóközönséggel rendelkezett, a terjesztése sem volt országos, s csak amikor más városok költőit, íróit is bevonták a közlésbe, jutott el a lap távolabbra, más városokba is. Másrészt pedig elsősorban a vajtfulű filológusokat, filozófusokat tudta megszólítani, akikből főleg magyar és német nemzetiségű eleve nem volt sok, ezért nem számított veszélyes elemnek, nagy tömegeket felforgató fórumnak, nem részesült a cenzúra részéről kitüntetett figyelemben.

A német rész után röviden rátérek a tárgyalt jubileumi lapszám magyar oldalaira is. Elsőként megállapítom, hogy a fentiekkel, azaz a román és német dicsérő szavak-

kal homlokegyenest ellenkező véleményeket olvastam magyar részről ebben a jubileumi számban, illetve főként más fórumokon, amelyek a szóban forgó lapszámba, illetve tágabban az *Echinox* jelenségére reflektálnak. Helyszűke miatt csak néhányat említek meg ezek közül.

Az elemzett jubileumi számban egyetlen magyar nyelvű, kimondottan ebből az alkalomból írt szöveg áll, mégpedig az egykori szerkesztő, Gaal György tollából, a 33., azaz az első magyar oldalon (a magyar oldalak a 33. és 39. közöttiek), *Hogyan is indultunk?* címmel. Tárgyilagosan, korrekten, a hiányosságokat, nehézségeket is lajstromozva, szépítgetés nélkül ír Gaal a kezdetekről. Miután ismerteti a laphoz való kerülésének körülményeit, saját szerkesztői feladatait, próbálkozásait, sikereit és kudarcait, számba veszi a különböző területeken alkotó diákokat, akik közül sokan elismert írókká, filozófusokká, művészettörténészekké, nyelvészekké lettek. Érdemes elolvasni ezt a lajstromot, amelyet helyszűke miatt most nem idézek. Megjegyzem, az akkori, tehát az elemzett összevont számnak az idején a magyar szerkesztőgárda a három B-ként emlegetett Beke Mihály András, Bréda Ferenc és Bretter Zoltán volt. Tárgyilagosságával Gaalnak tulajdonképpen a szubjektív szövegek alapvető jellemzőjét sikerült elkerülnie, az értékítéletet, a saját viszonyulás ecsetelését. Nem tartom hát véletlennek, hogy e mellett a megfogalmazás mellett döntött, hisz Gaal Györgynek és más szerkesztőknek más fórumokon közzétett beszélgetései, írásai is arról tanúskodnak, hogy a magyaroknak – a románokkal ellentétben – nem volt okuk az ünneplésre. Lássunk hát, ha csak az említés erejéig is, egy ilyen fórumot.

A tízéves *Echinox*ra való reflektálás kapcsán külön kiemelném a *Korunk* 1980/1–2-es lapszámában közölt *Echinox-alakzatok. Egy diáklap tíz éve a tárgyakban, a terekben és az emlékezetben* című írást, amely egy, *A Hét* kolozsvári fiókszerkesztőségben folytatott beszélgetés szerkesztett változata. Keszthelyi András jegyzi a felvezetőt, amely így indít:

„Azok, akik ezen a téli napon összegyűltek *A Hét* kolozsvári fiókszerkesztőségében, bár ünnep után voltak (nem a hagyományos téli ünnepekre gondolok), mégsem ünnepelni jöttek. A tízéves *Echinox* magyar oldalainak, úgy tűnik, nincs mit ünnepelniük. Ez a készen kapott jubileum nem találta helyét sem a nemzetiségi kultúra hagyományos ünneprendjében, sem az *Echinox* saját időszámításában. Természetesen ünnepelhetett volna saját magát is, ehhez azonban hiányzik a saját történelmet generáló folyamatosság, a különféle *Echinox*-alakzatok közötti kommunikáció”.⁶

6 *Echinox-alakzatok. Egy diáklap tíz éve a tárgyakban, a terekben és az emlékezetben.* *Korunk* 1980. 1–2. sz. 63.

A beszélgetés résztvevői: Rostás Zoltán, Aradi József, Szőcs Géza, Egyed Péter, Gaal György, Németi Rudolf, Bréda Ferenc, akik a kemény fellevezetőnek megfelelően kemény bírálattal illetik az *Echinox* lapot, felsorolják a hiányosságokat a magyar oldalakra vonatkozóan, viszonyítási alapként természetesen a román és német oldalakat, illetve azok szerkesztőit hozva fel példaként. Szőcs Géza „marginális fontosságúnak tűnő lehetőség”-nek nevezi az *Echinox*-ot.⁷ Aradi József pedig megjegyzi azt, amit az előzőekben már említettem az egyetlen magyar írás bemutatása során: „A magyar oldalnak furcsa mód nincs emlékezetük”.⁸ Gaal György szerint

„a »magyar *Echinox*«: függelék. Függléke egyrészt a húsz másik oldálnak, s mint ilyen legfeljebb csak teret ad, de hogy ezt a teret mivel és milyen színvonalon töltjük ki, az teljesen mellékes – a lap mindenképpen megjelenik. Másrészt függeléke a nagy kultúrának, olyannyira függeléke, hogy legtöbbször észre sem vevődik, ami az oldalain megjelenik”.⁹

Egyed Péter úgy fogalmaz, hogy

„ezek a magyar oldalak nemcsak hogy kívül kerültek az intézményes magyar kultúrán, nemcsak hogy marginalizálódtak, ahogy Szőcs Géza mondta, hanem helyzetükből fakadóan azzal semmilyen viszonyt nem alakítottak ki. Ennek a kultúrának a fősodrában levő művek, pillanatok, alkotók valahogy nem helyeződtek el tematikusan vagy legalább szemléletben az *Echinox*-oldalakon”.¹⁰

Rostás Zoltán a magyar oldalak elszigetelődéséről beszél.¹¹ Ezek mellett további hiányosságokat, kivetnivalókat is tematizálnak, melyek bemutatására itt most nincs lehetőség, de közülük, utolsóként megemlítem Szőcs Géza egy fontos gondolatát: „nem beszélhetünk, nem értelmes dolog nemzedékről beszélni”.¹² Ez áll a *Bábel tornyán*¹³ című kötetnek a szerkesztők, azaz Beke Mihály András és Bréda Ferenc által jegyzett, szűk féloldalsnyi előszavában is: az *Echinox* „teremtett, ha nem is szellemet, legalább légkört, ha nem is nemzedéket, legalább egy szellemi arcvonalat, ha nem is

7 Lásd uo. 64.

8 Uo.

9 Uo. 65.

10 Uo. 65.

11 Uo. 66.

12 Uo. 64.

13 BEKE Mihály András–BRÉDA Ferenc: *Bábel tornyán, Válogatás az Echinox munkatársainak írásaiból*. Kriterion, Buk., 1983.

mindig minőséget, legalább annak az igényét”.¹⁴ Az erre való hivatkozással indít Takács Józsefnek a *Bábel tornyán* című kötetről írt kritikája is: „*Echinox*-nemzedék nincs”.¹⁵ Ezt azért tartom lényegesnek, mert román oldalról viszont folyamatosan *Echinox*-nemzedékről beszélnek – ez jelenítődik meg a már említett *Echinox 50* című jubileumi kötet több írásában is, melyekben mindegyre felbukkan az *echinoxiști* kifejezés. E kötet írásainak bemutatása további elemzésre várnak, és egy nagyobb tanulmány témáját képezhetik, hisz igencsak hasznosnak bizonyulnak a kutatás számára az ötven év távlatából megírt visszaemlékezések, illetve elemzések.

Itt azonban sajnos nincs lehetőségem további lényeges kérdések kifejtésére. Azonban ha csak jelzésszerűen is, de remélhetőleg sikerült e problémák felvetésével vázlatos képet nyújtani az *Echinox* folyóirat több nézőpontból való megközelítését illetően. Visszakanyarodva a címhez és a felvezetőhöz, nem tudok egyetlen végkövetkeztetést levonni, csak következtetéseket, és ennek alapján azt mondani: míg egyesek az *Echinox*ot egyértelműen sikertörténetként könyvelik el, addig mások kudarcként vagy kudarcok sorozataként élik meg.

THE REVIEW *ECHINOX* – A HISTORY OF SUCCESSES OR FAILURES?

Keywords: *Echinox*; the students' journal; transculturality; Romanian, Hungarian and German literature from Romania; literary translation

Echinox, the students' journal written in three languages (Romanian, Hungarian and German) in Cluj has been published for 53 years. This study aims to find possible answers to the title question from all the three viewpoints by examining the jubilee edition of 1978. The main focus of the research falls on the writings remembering the starting days of the journal included in this merged issue. Besides these writings I make use of an interview with Franz Hodjak to study the German pages, and the reflective writings of the contemporary newspapers to examine the Hungarian pages. We can conclude that some people consider *Echinox* a story of success, while others think about it as a failure or a series of failures.

¹⁴ Uo. 5.

¹⁵ TAKÁCS: i. m. 89.

ECHINOX – O ISTORIE DE SUCESE SAU DE EȘECURI?

Cuvinte-cheie: *Echinox*; revistă studențească; transculturalitate; literatură română, maghiară, germană din România; traduceri literare

Revista studențească trilingvă (română, maghiară, germană) *Echinox* de 53 de ani apare în Cluj. În această prelegere voi încerca să răspund la întrebarea formulată în titlul acesteia, bazându-mă pe un număr jubiliar apărut în 1978 și ținând cont de cele trei perspective. În acest demers, pe lângă scrierile amintite, care sunt niște reflexii la începuturile revistei, în cazul paginilor germane folosesc și un interviu cu Franz Hodjak iar, în cazul paginilor maghiare mă bazez pe scrieri reflexive apărute în presa contemporană. În concluzie, putem spune că în timp ce unii consideră în mod clar revista *Echinox* ca pe o poveste de succes, alții o privesc ca pe un eșec sau o serie de eșecuri.